

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію Горобець Світлани Іванівни з теми «Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Актуальність обраної теми та її зв'язок із напрямками наукових досліджень.

В умовах модернізації змісту освіти в Україні є надважливим використання слова як універсального інструменту висловлення думки та переконання. Знання мови і використання риторики у повсякденному і професійному спілкуванні є ознакою й водночас обов'язковою вимогою освіченості людини. Риторична освіта сьогодні є одним із найважливіших та найперспективніших лінгводидактичних напрямів, а потенціал риторики як навчальної дисципліни полягає у її здатності до формування гармонійних та національно свідомих особистостей інтелектуальними та естетичними засобами. Сучасна освічена людина прагне бути більш комунікабельною, щоб уміти краще висловлюватися, спілкуватися, активно впливати на співрозмовників, могли правильно будувати публічний виступ, впевнено виголошувати його, тактовно вести дискусію. Усе це риторичні вміння, які необхідні кожній людині як в особистому житті, так і у професійному. Особливо це актуально для філолога, учителя української мови і літератури, який повинен бути зразком для наслідування у спілкуванні, грамотності, адже рівень його риторичних умінь є визначальним складником його професійного успіху та обов'язковим атрибутом іміджу кваліфікованого, компетентного й інтелігентного фахівця. Для майбутнього українського філолога важливо не лише досконало володіти державною мовою, мати комунікативний досвід, а й опанувати глибини риторичних аспектів спілкування, створити індивідуальний стиль мовлення задля ефективної міжособистісної взаємодії й продуктивної організації освітнього процесу в закладах вищої освіти.

У сучасних педагогічних та лінгводидактичних дослідженнях є значна кількість праць, присвячених навчанню риторики майбутніх фахівців різних

галузей, однак відсутні такі, в яких проблема формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури була би предметом спеціального дослідження.

Світлана Іванівна Горобець доречно обрала актуальну і перспективну тему для свого дослідження, а сприятливий ресурс для реалізації означеної проблеми знайшла у змісті мовознавчих дисциплін, які є підґрунтям для розвитку мовнокомунікативної особистості студента, майбутнього філолога, учителя української мови і літератури, професійною вимогою для яких є ефективне спілкування та досконала риторична діяльність.

Авторське дослідження виконане відповідно до Закону України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті, Концепції мовної освіти України, Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти, Національної стратегії розвитку освіти в Україні. Тему дисертації затверджено 2014 року (зі змінами 2016 і 2018 рр.), що говорить про достатній час для ґрунтовного опрацювання наукових джерел та проведення експериментальної роботи.

Зміст роботи викладено на 286 сторінках (основного тексту – 196 сторінок), структура представлена такими компонентами: вступом, трьома розділами із висновками до них, загальними висновками, списком використаної літератури (240 найменувань), 7 додатками, робота ілюстрована 9 таблицями та 4 рисунками.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Структурно-змістові компоненти рецензованої праці чітко відтворюють основні етапи дослідження відповідно до задуму автора і сприяють його цілісному сприйняттю.

Аналіз дисертації С. І. Горобець дає підстави стверджувати, що наукові положення є достатньо обґрунтованими. Вступ містить усі необхідні компоненти. Мета й завдання чітко визначені й структуровані відповідно до предмета й об'єкта дослідження.

У роботі обґрунтовано вибір методів дослідження (теоретичних, емпіричних, статистичного оброблення даних), теоретико-методологічну основу дослідження становлять: теоретичні положення філософії освіти та організації освітнього процесу; психологічні та психолінгвістичні

дослідження мовленнєвої та мисленнєвої діяльності; наукові праці, що розкривають суть компетенції та компетентності; студії класиків риторичної науки; загальні положення комунікативної лінгвістики; дослідження лінгводидактів із проблеми удосконалення змісту мовної освіти та оптимізації освітнього процесу; положення про організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти; обґрунтування змісту, форм, методів і прийомів роботи з риторичної компетентності, риторичної культури, культури спілкування, що свідчить про різнобічність дослідження проблеми; визначено й використано достатню джерельну базу (240 найменувань), що забезпечило системність і повноту студіювання досліджуваної проблеми. Участь в експерименті брали 4 навчальних заклади вищої освіти різних регіонів України, зокрема 223 студенти-філологи, що є достатнім для повноцінного аналізу й достовірності результатів.

Апробацію дослідження відображено в 10 публікаціях, 5 із яких у фахових виданнях України, 1 у зарубіжному. Автор взяла участь у 9 конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів, на яких доповідала про результати наукового доробку. Усі дослідження, висвітлені в роботі, отримані автором особисто. Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані й подані в дисертації, є обґрунтованими, логічними й послідовними. Прослідковується осмисленість наукового пошуку дисертантки, а також взаємозв'язок теоретичних положень із практичними рекомендаціями. Схвальної оцінки заслуговує теоретичний аналіз наукових праць, які стали фундаментом для вирішення проблеми формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

У першому розділі роботи С. І. Горобець аналізує психолого-педагогічні передумови формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; визначає лінгводидактичні особливості використання методів, прийомів і засобів формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; з'ясовує сутнісні характеристики базових понять дослідження.

Для розроблення експериментальної методики дисертантка враховує когнітивні і мотиваційні складники вікового розвитку студентів-філологів, психологічні особливості породження мовлення та риторичної діяльності (зокрема психологічні особливості публічного виступу), обґрунтовує

індивідуально-психологічні характеристики студентів із метою забезпечення індивідуальної траєкторії саморозвитку й самореалізації, формування у майбутніх філологів стійкої мотивації до вдосконалення мовленнєвої компетентності та риторичної культури, створення розвивального комунікативного середовища в освітньому процесі, врахування педагогічних умов для найбільш продуктивного формування риторичної компетентності студента. Означені складники та висновки із дослідженого стають основою для з'ясування лінгводидактичних засад. Як засвідчує дисертантка, у майбутніх учителів української мови і літератури спостерігається недостатній рівень мотивації вивчення української мови як засобу професійної самореалізації особистості, а тому постає потреба в подальшому вивченні проблеми трансформації мовної та мовленнєвознавчої теорії в риторичну компетентність, що забезпечує становлення вербального складника професійної компетентності особистості.

Лінгводидактичними засадами дослідження С. І. Горобець визначає: знання законів риторики (концептуальний, моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний, словесної творчості, ефективної комунікації, системно-аналітичний); закономірності навчання (постійна увага до матерії мови та її звукової системи, розуміння семантики мовних одиниць, здатність засвоювати норму літературної мови, оцінювання виражальних можливостей мови, розвиток мовного чуття, залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики, урахування мотивів та внутрішніх прагнень студента, залежність між взаємодією викладача і студента та результатами навчання, збереження наступності освіти, моделювання майбутньої професійної діяльності студентів, залежність ефективності навчання від методично правильного планування самостійної роботи); загальнодидактичні принципи навчання (науковості, системності, зв'язку теорії з практикою, наочності, практично-пізнавальної спрямованості навчання, проблемності, правильної організації роботи над риторичними помилками, комунікативного і функційно-стилістичного спрямування) та власне методичні (зв'язку навчання риторики з фонетикою, орфоєпією, лексикологією, словотвором, граматиною, інтеграції реальної комунікації в освітній процес, комунікативної спрямованості); форми навчання (лекції, семінарські та практичні заняття, тренінг, майстер-класи, робота в групах/парах); підходи (компетентнісний, особистісно орієнтований, комунікативно-діяльнісний,

текстоцентричний, жанровий, риторичний); методи традиційні (бесіда, робота з підручником, спостереження над мовними явищами, вправи тощо) та інноваційні (проектний, ситуаційний, дослідницький, інтерактивний), а також методи навчання риторики (риторичний аналіз, риторична задача, риторична гра); засоби навчання (підручники, електронні посібники, телепередачі, відеозаписи, мультимедійні презентації тощо).

Грунтовний аналіз і синтез лінгвістичної, психолінгвістичної, лінгвокультурної, лінгводидактичної літератури дозволяє дисертантці досить аргументовано з'ясувати базові поняття дослідження, якими стають «риторика», «риторична діяльність», «риторична культура», «риторична майстерність», «риторичне середовище», «риторична особистість», а в результаті вийти на формулювання основного поняття дисертації «риторична компетентність майбутнього вчителя української мови та літератури» як «складне динамічне особистісне утворення, що поєднує в собі обсяг риторичних знань, способи критичного та творчого мислення, особистісних цінностей, навичок красномовства, риторичних умінь, комунікативного досвіду, інших особистих якостей, що визначають здатність майбутнього вчителя української мови та літератури успішно провадити професійну діяльність, спрямовану на формування знань, умінь і навичок, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та морально-етичних якостей здобувачів освіти».

Цілком логічним продовженням теоретичного розділу є з'ясування практики формування риторичної компетентності майбутніх учителів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін у другому розділі дослідження. С. І. Горобець здійснює всебічний аналіз чинних і доступних для користування програм, підручників, посібників із досліджуваної проблеми з метою виявлення методичних умов і можливостей формування риторичної компетентності на різних етапах фахової підготовки майбутніх учителів української мови та літератури (назви, зміст, кількість годин, форми навчання, спрямованість на формування риторичних умінь), доходячи висновків, що автори підручників і посібників із риторики одноставні в поглядах щодо важливості опанування риторичної майстерності майбутніми учителями української мови і літератури, які мають у перспективі і в учнів сформувати такі вміння.

Для достовірності з'ясування практики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури дисертантка реалізовує підготовчий етап педагогічного експерименту (констатувальний етап): проводить бесіди з викладачами й студентами, анкетує респондентів, проводить констатувальні зрізи й аналізує здобуті результати. Усі матеріали для здійснення цього етапу дисертантка подає у додатках. Базою дослідження стали 4 заклади вищої освіти, а дані опрацьовувалися за допомогою методу математично-статистичного оброблення даних із використанням комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS, результат яких засвідчив низький рівень мотивації до навчання риторики, байдужість до власного усного й писемного мовлення, часткову відстороненість від актуальних риторичних проблем, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю. А тому ще більше постає необхідність розроблення програми експериментального навчання, спрямованого на формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Для створення зазначеної методики С. І. Горобець визначає методичний інструментарій, за допомогою якого можна буде об'єктивно вимірювати ступінь сформованості досліджуваного феномена та реалізувати процес його формування: критерії (мотиваційно-ціннісний, гносеологічний, діяльнісно-корекційний), показники, складники компонентів, що корелюються з показниками, рівні досягнень. Констатувальний етап проводився протягом двох років, участь у якому брали 187 студентів. Такий етап дослідження був необхідним і результативним для розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

У третьому розділі дисертації С. І. Горобець подає чіткий опис змісту і завдання експериментально-дослідного навчання, перебіг формувального етапу педагогічного експерименту та його результати. Розроблена дисертанткою методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін передбачає врахування кожного її складника, які взаємопов'язані та перебувають у логічній послідовності, з-поміж яких визначає сучасні підходи, принципи, методи, форми та засоби навчання, лінгводидактичні умови формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Для дослідного навчання та об'єктивності

результатів обрано цілком достатню кількість учасників – 223 студенти. Зазначена методика реалізовувалася під час вивчення мовознавчих дисциплін студентами спеціальності «Філологія (Українська мова і література)», під час упровадження авторського спецкурсу «Основи формування риторичної компетентності» та у процесі здійснення дослідницької та самостійної роботи студентів у Центрі культури української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка. Представлена методика говорить про її комплексність: отримання знань із риторики у процесі здобуття фахової філологічної освіти (під час вивчення мовознавчих дисциплін), поглиблення теоретичних знань та набуття практичних навичок під час вивчення авторського спецкурсу, а також у процесі упровадження набутого під час дослідницької та самостійної роботи студентів у Центрі культури української мови. Про ефективність засвідчують дібрані дисертанткою різноманітні сучасні форми, методи, прийоми і засоби роботи, що сприяють формуванню риторичних умінь майбутніх учителів української мови через виконання лінгводидактичних умов, а про результативність – достовірність даних, опрацьованих із використанням комп'ютерної програми SPSS, що підтверджують ефективність експериментально-дослідного навчання пропонованої методики, яку доцільно запроваджувати у закладах вищої освіти з метою формування риторичних умінь майбутніх учителів української мови та літератури.

У висновках С. І. Горобець подає науково обґрунтовані результати, які цілком відповідають поставленим завданням дисертаційного дослідження.

Вірогідність та наукова новизна результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Вірогідність результатів дисертаційної роботи забезпечена методологічною та лінгводидактичною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень в окресленні пріоритетних аспектів дослідження; застосуванням методів, адекватних предмету, меті й завданням дослідження; апробацією розробленої методики в освітньому процесі закладів вищої освіти України; аналізом якісних і кількісних результатів експериментально-дослідного навчання.

Щодо наукової новизни, то вона не викликає сумнівів, оскільки авторка вперше обґрунтувала теоретико-методичні засади формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі

вивчення мовознавчих дисциплін. Практична цінність дослідження полягає в можливості використання основних положень дослідження в освітньому процесі для вдосконалення змісту навчальних програм із мовознавчих дисциплін для студентів-філологів, у системі післядипломної професійної освіти й самоосвіти, у підготовці спецкурсів, створенні відповідних методичних посібників.

Зміст наукового дослідження достатньо повно відображено в авторефераті дисертації, у якому, крім основних положень, подано фактичні результати й загальні висновки, що ідентичні дисертаційній роботі. Дисертація та автореферат оформлені згідно з чинними вимогами.

Дискусійні положення й зауваження

Попри високу оцінку опонованої дисертації хочемо висловити деякі зауваження і побажання:

1. Вважаємо, що попри ґрунтовне трактування основних дефініцій наукового дослідження (п.1.3.), варто було б чіткіше подати визначення понять «учитель-словесник», «майбутній учитель української мови і літератури», «студент-філолог», «майбутній педагог», які часто вживаються у тексті дисертації як синонімічні, і відповідно до трактувань доцільно їх використовувати.

2. У тексті дисертації (п.2.2.) на ст. 115 говориться про анкетування викладачів щодо визначення рівнів сформованості риторичної компетентності студентів 4 курсу спеціальності «Українська мова і література». Вважаємо, що потрібно було б вказати, на основі яких критеріїв здійснювалося визначення рівнів.

3. На ст. 203 (п.3.3.) дисертації зазначається, що розроблена методика формування риторичних компетентностей відображена в авторському спецкурсі. Але ж сама дисертантка зазначає у роботі й обґрунтовує використання пропонованої методики не лише у спецкурсі, а й під час вивчення мовознавчих дисциплін, а також у процесі здійснення дослідницької та самостійної роботи студентами у Центрі культури української мови. Також вважаємо доцільним було б подати програму спецкурсу, розробленого дисертанткою, у додатках, а не лише його елементи, і зазначити, на якому етапі навчання майбутніх філологів його введено.

4. Для кращого зорового сприйняття доцільно було б у другому і третьому розділах представити схематичне зображення результатів

констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту, наприклад, у діаграмах.

5. Оформлення роботи в цілому відповідає нормативним вимогам. Проте у тексті дисертації все ж таки трапляються мовні та технічні огріхи (с. 45, с. 123, с. 201 тощо): тавтологія, поодинокі недотримання засобів милозвучності і т.п.

Зазначені зауваження до дисертаційної роботи здебільшого дискусійного чи рекомендаційного характеру, а тому не применшують значення роботи і загальної високої оцінки, однак можуть стати поштовхом для дискусії під час захисту результатів дослідження і наукових перспектив автора.

Загальний висновок.

Викладене вище дає підстави вважати, що дисертація «Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін» є оригінальним, цілісним, самостійно виконаним, завершеним та науково виваженим дослідженням, яке відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013р., зі змінами та доповненнями згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р., її автор – Горобець Світлана Іванівна – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент –

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри слов'янської філології

Хмельницького національного університету

Підпис Н. В. Подлевської засвідчую:

проректор з наукової роботи

Підпис дисертації

Начальник відділу кадрів

І.С.Мартинюк

Н. В. Подлевська

доктор технічних наук, професор

О. М. Синюк